

Komsu Alanlar

Mete Tunçay

Benim sol düşünce tarihçiliğiyle ilgilenmem, akademik konumla ilişkili oldu. Üniversitede "Siyasal Teoriler" kürsüsündeydim. Eski Yunan'daki başlangıcından bu yana Batı Siyasal Düşünce Tarihi'ni öğrenmeye ve öğretmeye çalışıyordum. 1960'lı yıllarda Türkiye'de sol düşüncenin yeniden keşfedilmesi, bu konunun geçmişini araştırmayı benim için çekici kılmış olmalı. Ama bir kez çalışmaya başlayınca, genel düşünce tarihiyle de, olaylar tarihiyle de uğraşmam gerektiğini farkettim.

Gerçekten, bu alanın gerek ülkemizdeki genel düşünce tarihçiliğinden, gerekse -biraz önce tartışılan- işçi hareketinin içinde yer aldığı olaylar tarihçiliğinden ayrılması yapay, zor, hatta olanaksızdır. Alanın doğasından ötürü, gerekli de değildir. Yine de sol ve sosyal düşünceler tarihi, özerk ya da katıksız olamasa bile değerli bir araştırma alanıdır.

Bu Alanın Ne Olduğu

Sol düşünce tarihçiliği yaparken, ne yapmaya çalıştığımı bir örnekle göstermek isterim. Bunun tanımlama çabalarından daha yararlı olacağını sanıyorum.

Diyelim, TC'nin kuruluşunda ekonomik altyapının pek gözönünde tutulmadığını hissediyoruz. Bu sezgimiz, doğru ya da yanlış olabilir; araştırmak gerekir. Doğru ise, o zaman Cumhuriyetin kurucularının (1) ya bu önemi vurgulayan sol düşünceleri tanımadıklarına, Türkiye kamuoyunda erken 1920'lerde bu tür fikirlerin olmadığına, (2) ya da konuyu bildikleri halde (2a) kendi stratejileri gereği, uygulamaya koymak istemediklerine (2b) yahut iktidarlarının dayandığı toplumsal bağlaşımların buna izin vermediğine hükmedebiliriz. Sol düşünce tarihçiliği, bu almaşıkların ilkini açıklığa kavuşturur. Aradan geçen süre içinde unutulmuşluğa itilen bir takım yayınlar bulunur. Bunlarda neler söylendiği incelenir. Türkiye dışındaki sol düşüncenin şabloncu bir biçimde mi getirildiği, yoksa ülkenin özgül koşulları gözönünde tutularak mı ortaya konulduğu tartışılır. Ne kadar büyüklükte bir toplumsal tabana erişildiği saptanır. Ne gibi zorlamalarla bastırıldıkları araştırılır vb. Bu konu çözüme kavuşturulmadan, Cumhuriyetin ilk dönemi hakkında sağlıklı bir analiz yapmak mümkün değildir. Yani sol düşünce tarihçiliği, kendi içinde bir amaç olmaktan öte, genel tarihçilik için de zorunlu bir her tarih disiplini gibi öğedir.

Sınırlandırma

Türkiye'de sol ve sosyal düşünceler çizgisi, elbette süregelmektedir. Biz, şimdilik 20. yüzyıl öncesine pek gidemiyoruz, ama aynı düşünüş doğrultusu, çeşitli sosyal düşüncenin çok derin tarihi kökleri vardır ve çalkantılarla bugün de devam ediyor. Ben kendi eğilimime ve imkânlarıma göre, sol düşünce tarihçiliğinin (a) objesini 1960 öncesiyile, (b) bu alanda verilen ürünleri ise, 1960'tan itibaren yayımlananlarla sınırlıyorum. Dolayısıyla, örneğin M.A.Aybar'ın yeni çıkan 2 ciltlik TIP tarihinin, R.N.İleri'nin 3 ciltlik Mihri Belli Olayı'nın ve TIP'te Oportünist Merkezietçilik 1966-68 polemiklerinin ve benzeri kitapların üstünde durmay-

çagım.

Türkiye'de sol ve sosyal düşünceler tarihçiliğinin son çeyrek yüzyıllık envanterini yapmaya kalkışınca, bir takım ayrımlar önermek yararlı olabilir.

Ancak baştan, önerilerimin hiçbirinde kesin sınırlar çizilemeyeceği, hemen hemen bütün yapıtların daha çok ya da daha az nitelendirmeleriyle anılmak gerektiği uyarısında bulunmalıyım. Daha çok "anı," daha az "tarih" gibi.

Bir kere, gerek olaylar gerekse düşünceler tarihiyle ilgili genel kitaplarda, sol tarihi için faydalı bilgiler bulunabileceğini biliyoruz. Örneğin Tunaya'nın Siyasal Partiler'inde ve merhum Ülken'in Çağdas Düşünce Tarihi'nde. Böyle kaynakları bir yana koyup, özellikle sol tarihini işleyen yapıtları ele alırsak, karşımıza çıkan ilk sınıflandırma ilkesi, bunların nesnel ve eleştirel nitelikte olup olmadıkları. Çünkü bir de, övgü ya da yergi niyetiyle yazılmış yahut politik bir düşünce uyarınca birşeyleri kollayacak biçimde hazırlanmış olanları var.

Karşı Yapıtlar

Gerçekte, Türkiye'de sol düşünce tarihçiliğinin ilk ve hâlâ çoğu kitapları, konu aldıkları kişi, düşünce ve eylemlere kara çalmak için kaleme alınmışlardır. Aralarında önemli düzey farklılıkları olmakla birlikte, ilk ağızda Darendelioglu'nun, Tevetoğlu'nun, Sayılğan'ın yapıtlarını anabiliriz. Başka bir alt-grup, MİT, ve polis yayınlarıdır. Birer örnek: [Şevki Mutlugil,] İçimizdeki Düş- asker man; Faruk Güventürk, Komünizm ve Maskeler; Adnan Kınay, Dünya Komünist Partilerinin İçyüzü (Emniyet Genel Müdürlüğü Önemli İşler Müdürlüğü Yay. 7, tarihsiz).

Üçüncü bir alt-grup, Cemal Kutay ve Feridun Kandemir gibi popüler gazeteci-tarihçilerin yapıtlarıdır. Dördüncü olarak, bazı tutucu profesyonel tarihçilerin çalışmaları da, aynı kategoride yer almaktadır. Bunlara, Akdes Nimet Kurat ve Hikmet Bayur gibi profesörlerin bazı makaleleri örnek gösterilebilir. Kapsam ve nitelik bakımından daha dar çabaların ayrıca üstünde durmak istemiyorum.

Bütün bunlardan bir şeyler öğrenilebilir, nitekim öğrendik de. Fakat bu tür kaynaklardan yararlanırken fazladan bir özen ve uyanıklık göstermek gerekiyor.

Yabancıların Yapıtları

G.Carretto,

G.Harris, J.Landau, G.Haupt ve P.Dumont gibi, yapıtları dilimize çevrilmiş Batılı araştırmacılar, biraz önce sözünü ettiğim yerli-yergici kategoriye yakın olmakla birlikte, onlarda hiç değilse biçimsel olarak daha güvenilir bir yaklaşım, yorumlarında değilse bile ayrıntılarında doğruluk bulunduğunu teslim etmektedir.

Bağirov, Sofiev,

Pavloviç, Kitaigorodski, Şnurov, Rozaliev, Kornienko gibi Sovyet araştırmacıları da, genellikle şematik bir övgücülük göstermekle birlikte, bizim erişemediğimiz bazı kaynakları kullanmaları ve daha rahat eleştirel gözlemler yapabilmeleri bakımından, önemli bir grup oluşturmaktadırlar. Kitabı dilimize çevrilmiş bulunan Bulgar gazeteci Şişmanof da, aynı kategoride düşünülebilir.

TKP Yapıtları

TC hükümetinin tutumu hakkında

TKP'nin az sayıdaki tarihsel yayını çok önemli olmakla birlikte, geçmişi değerlendirmekte güncel ideolojik eğilimleri yansıtmaktadır. Bunları izlemekle, yanlış yargılara kapılınabilir. Ancak bu gruba giren kaynakların kendileri, araştırma malzemesinin bir bölümünü meydana getirmektedir.

Anılar ve Edebiyat

Bu başlık altında sıralanabilecek yapıtların tam bir envanteri, çok yüzeysel kalabilir. Onun için, belli başlı anılara kısaca değinip, son günlerde yayımlanan bir romanla onun kaynakları üstünde biraz daha ayrıntılı olarak durmak istiyorum.

Türkiye'de sol akımların gelişmesine katılmış kişilerden pek azı anılarını yazmış, kimileri de edebî formlar içinde ve gerçek adları değiştirilerek özyaşam-öykülerini anlatma yolunu seçmişlerdir. Bu yola başvurmalarının nedeni, başkalarını ele vermemek kaygısıdır ki, aynı endişe anılarını hiç yazmayanların da öne sürdükleri temel gerekçe olmuştur.

En eski kuşaktan Şevket Süreyya Aydemir'in anıları, Suyu Arayan Adam 1959'da yayımlandı. Bu kitap, yazarın Sovyetler'deki yaşamı hakkında öznel ve izlenimsel bilgiler verir. 1923 sonlarında Türkiye'ye dönüşünden 1925 ortalarında tutuklanmasına değin geçirdiği bir buçuk yıl hakkında ise, "otomat" başlığı altında söylediklerinin, konumuz açısından pek dişe dokunur bir yanı yoktur. Ankara İstiklâl Mahkemesinde 10 yıla hüküm giymişken, bir buçuk yıl hapislikten sonra 1926 Cumhuriyet Bayramında tahliye edilir. TKP saflarında çalışmaya devam eder, ama kafasında kuşkular uyanmıştır. 1927'de 4 ay tutuklu kalır, fakat beraat eder. İlk hapisten çıkışından sonra, TKP'den nasıl ve neden koptuğunu anılarında açıklamaz. 1928'de, Yüksek İktisat Meclisi Umumi Katibi (eski "Spartakist"lerden) Nurullah Esat Sümer'in ve (Moskova'dan hem hocası hem yoldaşı) Ahmet Cevat Emre'nin aracılıklarıyla, Maarif Vekili Mustafa Necati Bey tarafından Ankara Ticaret Mektebi müdürlüğüne atanır. 1929 yılının başında, Türkocağı'nda ileride çıkaracağı Kadro dergisinin düşünsel doğrultusunu oluşturacak ilk konferansını verir. 1930'da CHP üyesi olur. 1932-34 yıllarında Kadro'yla Kemalizme ulusal kurtuluşçu yeni bir ideolojik yapı kazandırma denemesi başarısız kaldıktan sonra, devlet hizmetine devam eder. İkinci Dünya Savaşı yıllarında, ekonomik sorunların çözümünde ve plânlanmasında etkili olmaya çalışır. Sanayi Tetkik Heyeti Reisiğinde bulunur. Anılarında DP'yle sonuçsuz kalan flörtünden hiç söz etmez. 1951'de Bakanlar Kurulu'nca emekliye ayrılır. 1960'tan öldüğü 1976'ya kadar yazdığı 10 cilt biyografiyle (3 Enver Paşa, 3 Atatürk, 3 İnönü, 1 Menderes), Türkiye'nin yirminci yüzyıl serüvenini "tarihi kahramanlar yapar" kuramını düşündürecek bir biçimde anlatmaya çalışır.

Şevket Süreyya, bence gençliğinde de Marxist olmaktan çok, Leninist olmuş, baştaki Turancılığını ise hiçbir zaman büsbütün unutmamıştır. Kadro gerek anti-emperyalizmiyle gerekse 'profesyonel devrimci'den gelen 'inkılâpçı münevver' görüşüyle Leninisttir. Biyografik tarih kitaplarında ise, sık sık materyalizmden dem vurmasına karşın, bu düşünce daha da idealistleşmiştir. Şevket Süreyya'nın solla son nefis hesaplaşması, ne yazık ki tamamlanamadı, yarım kaldı. Ölümünden üç yıl sonra müsveteleri baş tarafının yayımlanan Kırmızı Mektuplar'ını (ve Son Yazıları) kastediyorum.

, (Türkiye'de sınıf mücadelesini yadsınmakta birlikte)

"Nâzım Hikmet Yazını," yani hem Nâzım'ın yazdıkları hem de onun hakkında yazılanlar, üstlerinde kolayca genelleme yapılamayacak kadar çok ve geniştir. Nâzım'ın hemen hemen bütün yapıtlarında, kendisinin sosyal içerikli düşünsel gelişiminin yankıları bulunduğu gibi, Yaşamak Güzel Sey, Be Kardeşim romanı da (Türkiye'de basımı: Gün Yay., 1967), otobiyografik öğeler taşımaktadır. Fakat, Nâzım'ın en iyi yaşam öyküsü, gençlik arkadaşı Valâ Nurettin'in Bu Dünyadan Nâzım Geçti'sinde anlatılır (1965). Kütüphane rafları dolduracak kadar zengin olan N.H. yazınında, Nâzım'ın partili yaşamı, partiden atılması ve tekrar alınması olayları genellikle örtbas edilmektedir. Nâzım biyografilerinden biri de, Zekeriya Sertel'in Türkiye'ye geri alınmadan önce, 1969'da çıkan Mavi Gözlü Dev'idir. Aynı yazarın ülkeye döndükten sonra, 1978 yılında Milliyet Gazetesinde tefrika edilen "N.H.'in Son Yılları" adlı yazı dizisiyse, özellikle Nâzım'ın İ.Bilen'le çelişkilerini anlattığı için, sol cephenin tepkisiyle karşılanmış kendisi T.Y.S.'nin N.H.Kurulu üyeliğinden çıkarılmış, bu kurulun sekreteri Kemal Sülker de, ona karşı N.H.'in Sahte Dostları diye bir kitap yazarak, "iftiralar" önünde Nâzım'ı (ve o arada, İ.Bilen'le Bulgaristan'ı da) savunmuştur (1979).

Sol düşünce tarihi için, Zekeriya Sertel'in Nâzım hakkında yazdıklarından daha değerli olan yapıtı, kendisinin 1905-50 yıllarına ilişkin anılarını kapsayan Hatırladıklarım'ıdır (1968). Kendisi komünist olmayan Zekeriya Sertel'in partili eşi Sabiha Sertel'in 1968'de Bakü'deki ölümünden sonra (1969'da) yayımlanan Roman Gibi başlıklı 1919-50 anılarıysa, adının düşündürdüğüünün tersine, kocasınınkinden çok daha kurudur.

uyarıncı dne arkada

Eskilerden Lâz İsmail (Marat-İ.Bilen Yoldaş) da, özyaşamöyküsünü parça parça yazmış, ama tamamlamamıştır. Onun bu yöndeki ilk yapıtı, edebî nitelikteki Savaş Yolu'dur (S.Üstüngel imzasıyla, Sofya 1951 + N.H.'in önsözü). Bunlar, Lâz İsmail'in eski mahpusluk anılarıdır, ama sinema tekniği kaydırmalarla başka kesitleri de anlatmaktadır. Yazarın aynı yöndeki ikinci bir ürünü, 28 Ocak 1975'te TKP MK Genel Sekreteri sıfatıyla yaptığı Cetin Savaş konuşmasıdır (2.bas. Konuk Yay.,1978). Burada, İ.Bilen Mustafa Suphi ve arkadaşlarına, Salih Hacıoğlu'na, N.H.'e sahip çıkmakta, Şefik Hüsnü'yü kıyasıya yermektedir. "K.P.'ne Vedat Nedim Tör'leri, Mihri Belli'leri, Hasan Âli Ediz'leri, Hikmet Kıvılcımlı'ları getiren odur. Hepsi provokatör. Hepsi dönem.... 1946 tutuklamasında, polislin eline, iki çuval dolusu partinin gizli belgelerini vermiştir. ...Sonra daha 1937'de M.K.'nin ve Komintern'in özel bir kararıyla, Ş.H. Politik Büro'dan çıkarılmış, yöneticilik görevi yapamayacağı kendisine bildirilmiştir. Ş.H. partinin bu kararını da çiğ-nemiştir." (op.cit., s. 27-28) Fakat İ.Bilen'in anlattıklarına güvenilemez. Mustafa Suphi'yle birlikte öldürülen topçu İsmail Hakkı konusundaki bir karıştır-masına T.S.A. kitabımın 1978 basımında işaret etmişim. Ayrıca, aynı konuşmada örneğin, "Salih Hacıoğlu Harp Okulundan çıkmıştı. İsmet İnönü'yle bir sınıftandı. İsmet padişahın jurnalcisiydi. Onun yüzünden, Salih Hacıoğlu Basra'ya sürülmüştü.

demektedir ki (s. 12), bu da doğru olamaz. Salih baytar binbaşısıydı ve tabiatıyla, Harp Okulu'nda okumamıştı. İnönü'nün jurnalcılığı büsbütün dayanaksızdır. Lâz İsmail'in jurnalciliğini ise, Salih'in karısı Sabiha Sümbül, TKP Moskova Grubu'nda 31 Mayıs 1965 günü yaptığı bir konuşmada, "Stalin ve Beriya'nın yardımcısı ve TKP'nin alıkıran başkeseni olan Marat, Sovyetlerde bulunan Türk Komünistlerini Sibiryalara sürgün ettirdi... Kendisi Sovyet dostu görünmek için arkadaşlarını Sovyet düşmanı gösterdi" diye iddia etmektedir.

İ.Bilen'in anıları, son olarak Atılım'da tefrika edilmeye başlanmış, fakat galiba 7'ncisinden sonrası çıkmamıştır. Elimde, R.Yürükoğlu'nun bunları toplayıp onun 76. doğum yıldönümüne armağan olarak İngiltere'de bastırdığı Savaş Dolu Yıllar - 1 broşürü var (İşçinin Sesi 6 [1978]; 85 s.) Yer yer Mike Hammer romanlarına benzeyen bu anlatıda, bana en çarpıcı gelen savlardan biri, T.H.İştirakiyun F.'nin 1922'de Ankara'da topladığı II.TKP Kongresini, Şefik Hüsnü grubunun sabote ettiği: "Bu olay, partide küçük burjuva, kariyerist, oportünist grupçukların iç yüzlerini açığa vuruyordu" (s. 15). Bir başkası, KUTV'daki Türkiyeliler arasında, "Şevket Süreyya Aydemir, Vâlâ Nurettin gibi soysuzlar vardı. Nazım da ilk gelenlerden arasında di. ... İstanbul'dan gelenler ulusal direnişe katılmamış, kimileri partili bile olmayanlar vardı. Bunlar İ.Ç.S.P. kanalından gelmişlerdi. Bu gibiler, bir bakıma devşirme gibi bir şeydi. Hem TKP'nin hem üniversite yönetiminin başına epi iş açtılar. Bunlar arasında provokatör, polis ajanı olanlar bulunduğu sonradan ortaya çıktı" (s. 25-26). Yine: "1926'da Viyana Konferansı'nda gene Ş.H. kendisinin has adamı saydığı Vedat Nedim Tör'ü M.K. sekreterliğine getirdi. Oportünistler, polis ajanları, küçük burjuva entrikacıları, Ş.S.Aydemir gibi eski ordu servisinden gelme pantürkistler elele verdiler" (s. 29). İ.Bilen, 1923-25 arasında KUTV'daki öğrencileri anlatırken, "partisiz"lerden Ş.H.'nin küçük kardeşi (herhalde Selâhi Birizkent) ile Kerim Sadi'yi de disiplinsizlik ve bölücülükle suçlamakta, K.Sadi'nin tımarhaneye, sonra da memlekete gönderildiğini söylemektedir (s. 30). Başlarında N.H.'in olduğunu belirtmeden "işçi opozisyonu" için de suçlamalarda bulunmaktadır: "Bunlar da 'gizli toplantılar' yapıyordu. Bozgunculuk havası estiriyor, Parti Komitesi'ne saldırıyorlardı. Bunlar Ş.H.'yü boy hedefi almışlardı. Ama tutumları kökünden yanlıştı. Komintern'e vuruyorlardı. Bunları de bölücülüktü. İlkeselliği yoktu" (ibid.).

İ.Bilen'in savaş'lı yapıtlarından uzunca aktarmalar yapmanın nedeni, bunlara tepkiyle yazılan metinleri daha iyi anlamamıza yardım edeceğini ummamdır. Bu tefrikalar yayımlanırken, daha sonra ayrıca sözünü edeceğim İbrahim Topçuoğlu'nun kitapları çıkmaya başlamıştı. Topçuoğlu'na de şiddetle saldıran Bilen, onun provokatör Sarı Mustafa'nın (Börklüce) uydurmalarını yinelediğini ileri sürmektedir (s.37-38).

İ.Bilen, bundan sonra Türkiye maceralarını anlatmaya geçer. 1925'te ülkeye dönünce, Hüsamettin Özdoğu İzmir'de, kendisi de Adana'da görevlendirilmiş. Ama anlattıklarında ufak tefek anakronizmler var. Örneğin, 1926 yılının başında Adana

İl Komitesini kurduğunu söylüyor. Bunu Adana'ya geldikten bir ay sonra başarmış (s. 61). Oysa, Haydarpaşa'dan Adana'ya giden ^{erk} trende, 3.mevki yolcuları, İzmir suikast girişimi davasındaki idam hükümlerinin infazından söz ediyorlar (s. 47). İdamlar, Temmuzdaydı!

Her ne hal ise. Eskilerden, Lâz İsmail'le birlikte çalışmış, onu tanımış olup da kendisini seveni ben hiç görmedim. Ama, onu TKP tarihinde büsbütün olumsuz bir etmen (aktör) saymak, herhalde yanlış olur. Düşünce tarihçisinin ödevi, İ. Bilen'in de hareketin içinde -günahlarıyla sevaplarıyla- tuttuğu yeri hakçasına belirlemeye çalışmaktır. Fakat bana öyle geliyor ki, bunun gerçekleştirilmesi, başka herhangi bir kimse için yapılmasından daha zor olacaktır.

Şimdi de, ünlü bir yazara geçelim. Aziz Nesin, 1946'da Markopasa ve 1948'deki Başdan'lardan 1977 sonlarında yazdığı "Büyük Grev" masalına kadar, türlü yapıtlarıyla sol çevrelerde fırtınalar yaratmıştır. Onun, sekiz cilt olarak plânladığı, ama şimdiye değin yalnızca ikisi çıkan Böyle Gelmiş Böyle Gitmez başlıklı özyaşamöyküsü (Yol: 1966, Yokuşun Başı: 1975), Türkiye sosyal ~~bilimi~~ tarihçiliği açısından önemli bir kaynaktır. Çıkan kısımlarda Kuleli Askerî Lisesine girmesine kadar gelen A.Nesin, yaşamının sonrasını nasıl yazacak, bilemem. Bu haliyle, yazdıkları sosyal tarih için kalıcı bir yapıt olmakla birlikte, sola nasıl geldiğini anlatmadıkça, bizim bakımımızdan yararı sınırlı kalacaktır. Neyse ki, başka bir takım kitaplarında, ileriki yıllara ilişkin anlarından da kesitler var: 1947 Bursa (Bir Sürgünün Anıları, 1957), 1955 Altı Yedi Eylül (Salkım Salkım Asılacak İnsanlar, 1986) ve 1967'de tutuklanması (Poliste, 1967). A.Nesin, bazı tartışmalarında, yakından tanıdığı Sabahattin Ali'yle ilgili önemli bir takım diyetekleri olduğunu imâ etmiştir. Kendisinin 1946'da TSP'ni kuran Esat Âdil Müstecaplıoğlu'nun arkadaşısı olması da, ^{ileride} bu olayla ilgili açıklamalar yapacak ^{konumda bulunduğunu} düşündürmektedir.

Halen İsveç'te siyasal sığınmacı olarak yaşayan Mihri Belli, TKP tarihinde 1940'lar kuşağının ileri gelen önderlerindedir. 1983'te yurtdışında yayımlanan Yunanistan İç Savaşı Anıları (Rigas'ın Dediği), yakınlarda Türkiye'de de çıktı. Burada, 1947-49 yılları arasındaki deneyim ve gözlemlerini anlatan yazar, sol hareketin tarihiyle ilgili olarak 1960'lı ve 70'li yıllarda çeşitli dergilere yazdığı yazıları, TKP'nin Tarihsel Konumu adlı bir kitapta toplamıştır (1976). Bu yapıtta, Mihri Belli Mustafa Suphi, Şefik Hüsnü ve Reşat Fuat'tan övgüyle söz etmekte, Hikmet Kıvılcımlı'ya saygıyla eleştirmekte, İ.Bilen'e, özellikle de Zeki Baştımar'a ise kuvvetle çatmaktadır. Söz konusu yazılarda, hep güncel siyasal konjonktürün etkileri gözlemlenebiliyor. M.B.'nin o sıralar baş sorunu, MDD tezini, solun bütün kanatlarına (yani dışarıdaki TKP'ye, içerideki TİP'e ve birlikte yola çıktıkları halde, sonradan kendisini çiğneyip geçen Maocu PDA hareketine) karşı savunmaktır. Dolayısıyla, M.B.'nin geçmişe ilişkin değerlendirmelerini okurken, bu durumu hesaba katmak gerekmektedir.

Türkiye'de bu yılın başında, Zihni Anadol'un 1944 hapishane anıları Truva Atında İlk Akşam başlığı altında yayınlandı. Bu kitabın birkaç sunuşundan biri de (Büyüğü), Rasih Nuri İleri'nin. O yazının son paragrafında, kitabı okuyunca çok tuttuğum bir levazıma yapı ^{ilıyor} İskenderiye'de iki türlü heykel varmış, iyilerin heykelleri, kötülerin heykelleri. İyilerinki çiçeklerle donatılmış... Gerçekten, Anadol'un anlatışında, bütün solcular "iyi" kişiler. çirkinliklerden eser yok. Yine Rasih Nuri, kitaptaki bazı yanlışlara, Mart 1948 tarihli Gün dergisinin 37. sayısında çıkan eleştirisiyle işaret ediyor. Anadol'un iyimserlik ve iyicilliği, 1945'deki TSP-TMKP ayrılığını da kapsamaktadır. Anıların yazarı, taraf tutmadan, bu bölünmeye içtenlikle üzülüyor (s. 356). Eleştiricisinininse, yansız kalamadığı, gönlünün Esat Adil'in partisine karşı Ş.H.'nin partisinden yana olduğu belli.

Anadol'un bu anılarının tam karşılığı, sadece kötülerin çirkin heykellerinden oluşan bir yapıtı da almak istiyorum. Öyle ki, ^{ona bakarsanız,} yazarından başka bütün Türkiye solcuları kirilidir! Bu kitap, Dr.H.Kıvılcımlı'nın ölümünden sekiz yıl sonra (1979'da) yayımlanan, Kim suçlamış? başlıklı Brejnev'e Mektubuna. Kıvılcımlı 12 Mart döneminde yurttaşına kaçmıştı. Prostata kanseri nedeniyle "tabii idam hükmü" giymiş durumdaydı. Başına hakki istediği sosyalist ülkelerden, kendisinin TKP'den atılmış bulunduğu ileri sürülerek "kovuldu." Bunun üzerine, o da oturup H.Â.Ediz'den Hüsamettin Özdoğru'ya, Ş.H.'den R.F.Baraner'e, N.H.'ten K.Şadi'ye, Lâz İsmail'den Teki Baştınar'a değin solda kim varsa, hepsinin ipliğini pazara çıkarmak istemiş. Doktorun öfkeyle aktardığı bütün bu dedikodulardan sol düşünüş tarihiyle ilgili seçilen verileri süzüp çıkarmak, çok güç, ama gerekli bir görevdir.

Suyu Arayan Adam'ın seçmelerinde, 1925'te Ankara Hapishanesinin solcular korosunda geçen bir olay anlatılır. Bir doktor adayı, arkadaşlarına Marxizm konferansı vermektedir. Koşuğa henüz herkesin yatağı yoktur. O sırada gardiyan birkaç yeni karyola getirir. Hatip konuşmasını keser, kendi karyolasını yeni gelenlerden biriyle değiştirir ve bıraktığı yarden konferansını sürdürür. Şevket Özyayın'ın çok etkilendiğini belirttiği bu bencillik gösterişinin (adını vermediği) kahramanı, H.Kıvılcımlı'dır. Kıvılcımlı'ya, başka yapıtlarında büyük kuramsal soruları yanıtlamaya kalkıştığı için (ama cevaplarına beğendiğimden değil), benim özel bir saygım var. Fakat, başına buyruk kişiliğini, sanırım gözardı edemeyiz.

Anılar konusunda, iki yazarın daha ürünlerine değindikten sonra, sözü Atilla İlhan'ın romanına getirmek istiyorum. Onun başlıca bilgi kaynaklarına oluşturan iki yazar, İbrahim Topçuoğlu'yla Abidin Nesimi (Fatinoglu). Hemen belirteyim ki, bu isimleri bir arada anmam, ikisini aynı değerde saydığım anlamına gelmiyor. edillerden bildediklerinin yanısıra, ikincisini, ilkinden çok daha önemli buluyorum.

Topçuoğlu'nun 7 cilt kitabı var:

- 1) Türkiye'de İlk Sendika: Sarıkışla (1975)
- 2) Neden 2 Sosyalist Partisi: TKP Kuruluşu ve Mücadelesinin Tarihi 1914-60 cilt 1 (1976)

- 3) op.cit., cilt 2 (1976)
4) op.cit., cilt 3 (1977)
5) Savaş Yarası, Anı 1 (1977)
6) op.cit., Anı 2 (1978)
7) Savaş ve Dostluk: T.-Sovyet İlişkileri (1979)

Bu kitapların bazılarına, ben dört yazımda değindim:
"Solun Suphici Tarihi," Birikim, Sayı 14 (Nisan 1976), s. 52-53.
Milliyet Sanat Dergisi, Sayı 238 (1 Temmuz 1977) ve Sayı 260 (16 Ocak 1978).
"Komintern ve Türkiye," Birikim, Sayı 52-53 (Haz.-Temmuz 1979), s. 72-76'daki
Aydınlık Yayınlarının belgesel dizisi hakkındaki tanıtma.

Rasih Nuri İleri de, Neden 2...'nin ilk cildi üzerine bir kitap yazdı:
TKP Gerçeği ve Bilimsellik: Quo vadis İ.T.? (Anadolu Yay.,1976), I. Bl. s. 8-63.

Otobiyografisini son kitabında (s. 74)ve Neden 2...'nde (II/s. 91-93) veren Topçuoğlu, ilk kitabını ve Neden 2...'nin III'üncü cildinde anlattığı 1958'deki tutuklanışının öyküsünü yazmakla yetinseydi, yararlı bir iş yapmış olacaktı. Fakat bunun yerine, Ali Rıza Keskin'le Mustafa Börklüce'den işittikleri kullanarak, bütün bir Türkiye'de Sol Akımlar Tarihi uydurmaya kalkmakla yanlış ve zararlı yayınlar yapmıştır. İnsanın, keşke bu kitaplar hiç yazılmasaydı diyesi geliyor. Fakat bir kez yazılıp basıldıktan sonra, onları görmezlikten gelmek mümkün değil. Oturup tek tek doğruları eğrilerin arasından ayıklamak gerekiyor. Çünkü anlattıklarında, hiç kuşkusuz, birçok gerçekler de var. Örneğin, terminoloji bir yana, "İşçi muhalefeti" ve aydınlardan oluşan MK konusunda R.Nuri'yle uzlaştılar.

Bütün bu Topçuoğlu "kıssa"sından çıkarılacak asıl "hisse", 1946'da kurulan iki sosyalist parti olgusunun, Türkiye solunu ne denli derinliğine böldüğü ve küçük TKP içindeki eski hizipleşmelerin bu ayrılmaya nasıl yansıdığı. Öyle ki, 1946'da solcuların hemen hemen tamamı, ya bir yanda ya öteki yanda yer almışlar ve birbirlerinin amansız hasmı olmuşlar.

Anılarına değinmek istediğim son yazar, Abidin Nesimî (Fatinoğlu). Yapıtlarının karmakarışıklığına rağmen, bu yazara özel bir sempati duyduğumu itiraf etmem gerekiyor. Sempatim, A.N.'nin herşeye eleştirel olarak yaklaşmaya çalışmasından, kendi kendine karşı da eleştirici olabilmesinden ileri geliyor. Örneğin, 1974'te yayımladığı Markscı Acıdan Kapitalizmin Analizi broşürünün önsözünde, bir amatör incelemesi yaptığını belirtmektedir. "Amatör incelemelerinde iki kusur ve bir meziyet bulunur: ... çözümlenmiş birçok konuları çözümlenmemiş bir problem sanırlar, ona çözüm ararlar... Amerika'yı yeniden keşfetmeğe, açık kapıları zorlamaya kalkışırılar... uzmanların olumsuzluğunu ispatladığı konuları olumlu sanırlar. Bu konulara çözüm ararlar... devr-i daim makinesi icat etmeğe kalkarlar, Conahmetlik ederler.... (Fakat) Amatörler konulara genellikle, uzmanların açısından başka bir açı ile bakarlar. Bu farklı açı, kapalı bilim kutusuna yeni bir pencere açabilir."

9

A.Nesimî, amatörliğünden gelen bu "orijinal" olma şansını, Türkiye tarihiyle ilgili irdellemelerinde, bana yer yer "fantastik" gelen boyutlara kadar zorluyor. Fakat, alçakgönüllülüğü de elden bırakmıyor. Bu tutumuna iki örnek verebilirim. (1955'lerde) "Kemal Tahir bana ATÜBîçimi konusunda ne düşündüğümü sordu. Hiçbir hazırlığım olmadığını söyledim. ... İlk tanışmamız 1935'lerdeydi. Yirmi yıl görüşmemiştik. 1935'lerde ben gayet canlı bir kişiydim. Aradan geçen yirmi yıl içinde herhangi bir düşünsel gelişme göstermemiştim." (TKP'nde Anılar ve Değerlendirmeler 1909-49, 1979, s. 183) A.N. 1940'ta bir Z.Gökalp çalışması yayımlamıştır. Bir gün karşılaştığı R.F.Baraner, onu iki sınıflı bir toplum diyalektiği yerine, "küçük burjuvazi"yi de katarak üç sınıflı bir şema kullandığı için eleştirir. Bunları aktaran yazar, "R.F.'ın eleştirileri doğrudur. Benim Z.G. incelememde izlediğim yol yanlıştı" demektedir (ibid., s. 189). Sanıyorum, solda herkesin sözünü ettiği özeleştiriye böylesine uygulayan az kişi bulabiliriz.

A.N.'nin şimdi alıntılıdığım yapıtından önce de, anıları niteliğinde bir kitabı çıkmıştır: Yılların İçinden (1977). A.N.'nin yazdıklarında, bana "fantastik" göründüğünü söylediğim kurgulamaları, üç konuda odaklaşmaktadır: Matematik ve Bilim Felsefesi ile Marxizme yaklaşması; Alevilik-Bektaşilik ve Türkçülükle sosyalizm arasında ilişkiler bulması; Teşkilât-ı Mahsusa ve istihbarat örgütlerinin oynadıkları rollerle ilgili yorumları. İkinci konuya bir örnek; Parvus'un [Vlahov Ef.!] önerdiği Sosyalist Federasyon'a rakip ya da paralel olarak, Hürriyet ve İtilâfçıların (Miralay Sadık B., Yüzbaşı Şabanğa, Terlikçi Şeyhi Salih ve Şeyhülislâm Cemalettin Efendiler...) İslamî Sosyalist (Melâmî) bir Balkan Federasyonu kurma çabasında oldukları (Yıllar..., s. 155-56). Üçüncü konuya da bir örnek. Osmanlı Teşkilât-ı Mahsusasının, Rauf Orbay başkanlığında bir (Mustafa Kemalci) Yurtiçi, bir de Bahaettin Şakir başkanlığında (Enverci) yurtdışı kolu olduğu. Ethem Nejat ve Arap (İsmail) Hakkı'nın (Salih Zeki, Behram Lütü, Vakkas Ferit gibi) Teşkilât-ı Mahsusa'da görevli buldukları. Türkistan Teşkilât-ı Mahsusa'sının (sonradan CHP milletvekili olan) Ruşeni (Barkur) kolunun millî mücadeleye yardım sağladığı. (oradan) (Anılar..., s. 54-55, 66, 68). Bunlar gibi, Abdullah Cevdet'in Mütarekede Azerbaycan'a gidip orada Menşevik olmuşken, İstanbul'da Bolşevikliğe kaydığı, Ziya Hurşit'le birlikte TİÇSF'na yanaştığı, ama Şefik Hüsnü'nün onları dışladığı savlarını da (ibid., s. 97-100) inanılması güç buluyorum.

Bunları bir yana bırakırsak, A.N.'nin anılarından hem Türkiye sol hareketi hakkında başka kaynaklarda bulunamayacak bir takım bilgiler edinmek (örneğin, İştirakçi Hilmi'nin TSP'yle ilgili olarak Branko Mercanapulos-Ali Baha: Anılar... s. 35 vd.), hem de bu kitaplarda TKP içindeki çeşitli bölünmeler üstüne aydınlatıcı çözümler görmek mümkündür (örneğin, Stalincilerin 1928'den önceki TKP'lileri, özellikle de KUTV'da okuyanları, Dünya Devrimi yanlısı oldukları için kuşkuyla karşıladıkları, onları Zinovjev-Radekçi saydıkları... Ş.Süreyya'nın KUTV'a Ş.Hüsnü'den daha çok öğrenci yolladığı; dönüşlerinde bunların bir kısmının hareketten

ayrıldığı, ama başkalarının da TKP'ye ilgi göstermediği: ibid., s. 86-88)

A.N., tanıdığı solculardan dinlediklerini, karşıtlarının da söyledikleriyle karşılaştırarak, her zaman doğrulara erişmesi bile, bir muhakeme süzgecinden geçirmektedir. Genel Türkiye tarihine ilişkin olarak anlattığı bir öykünün de, hafife alınamayacağı kanısındayım. 1936 dolaylarında olacak, bir gün Ş.Süreyya aracılığıyla N.H. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile görüşmüş. Ş.Kaya Nâzım'a Türkiye'nin Mareşal Fevzi Çakmak insiyatifiyle faşizme doğru kaymakta olduğunu, kendisinin bunu önlemeye çalıştığını, ama gücünün yetmeyeceğinden korktuğunu söylemiş ve ondan komünizm propagandasını bırakıp faşizme karşı mücadelede kendisine yardımcı olmasını istemiş. N.H. ise politikayla uğraşmadığını ileri sürerek, TKP'nde bulunduğunu düşündüğü A.Nesimî'nin adını vermiş. (böyle bir cephe kurma ilişkisi için) Oysa, A.N. de başkaları adına söz verebilecek bir konumda olmadığından, bu tür bir temasta bulunmaya yanaşmamış. Bu öykü, biraz daha geliştirilerek A.İlhan'ca da benimsenmiştir.

A.İlhan'ın bu yıl başlarında yayımlanan O Karanlıkta Biz romanı, aslında ondan önce 4 cildi çıkmış (1. Bıçağın Ucu, '72; 2. Sırtlan Pavı, '74; 3. Yaraya Tuz Basmak, '78; 4. Dersaadette Sabah Ezanları, '81) "Aynanın İçindekiler" başlıklı bir nehir romanın parçasıdır. Yazar bunların herbirine, anlattıklarının gerçek kişi ve olaylarla hiçbir ilgisi olmadığı notunu düğmesine karşılık, özellikle bu ciltte TKP'nin 1940-41'deki durumunun ve o zamana değin gelişiminin içyüzünü ortaya koyduğunu imâ etmektedir. Daha kitap çıkmadan, 18 Ekim 1987 tarihli Nokta dergisinde yer alan bir söyleşisinde, romanın ard plânı olarak TKP tarihini eski partililerden öğrendiğini açıklaması da, bu izlenimi güçlendirdi.

R.N.İleri, Gün dergisinin Mart 1988 tarihli 37. sayısında çıkan eleştirisinde, bu romanı muzır ilân etti ve yazarı "TKP'ne ait her karalamanın yalanını ispat edeceği bir açık oturuma çağırdı. R.N., eleştirisinin başında, A.İlhan'ın "şüphesiz güçlü bir yazar" olduğu rüşvet-i kelâmını veriyor. Ben de abartmamak koşuluyla bu yargıya katılırım (şairliği romancılığından iyiydi!). Ama R.N.'nin "bütün romanda hâkim unsur"un "Sovyet ve TKP düşmanlığı, küçültme gayretkeşliği" olduğu iddiasını aşırı bulurum.

Romanda, TKP tarihiyle ilgili olarak anlatılan birçok öge, bana doğru görünüyor. Bu partinin tarihinde pek çok bölünmeler olmuştur; "merkez,, açısından bakarsanız, bunlardan bazıları "tasfiye"lerdir. İlk olarak, daha örgütlenme kristalleşmeden, İstanbul'daki sol çevreden kimileri (Kurtuluşçu Vehbi-Sarıdal gibi) Ankara'ya gidip millî mücadeleye katılmışlardır. İkinci olarak, 1925'te KUTV'da okuyanların en yeteneklilerinden ikisi (Vâlâ Nurettin ve İsmail Hüsrev Tökin) Türkiye'ye dönüşlerinde hareketten ayrılmışlardır. Sonra Sadrettin Celâl (Antel) kopmuştur. 1927'de, karşıtları tarafından "sağcı" ya da "Menşevik" diye adlandırılacak olan parti genel sekreteri Vedat Nedim (Tör) ile o grubun asıl ideologu Ş.S.A. TKP'den çıkmışlardır. 1929'da, yine karşıtlarınca "işçi muhalefeti" ya da "sol sekte" (giderek "Troçkist" ve "polis ajanı") diye sıfatlandırılan, N.H.,

(Arada, Baytar Salih de atılmıştır.)

Elektrikçi Nuri, Hamdi Şamilof, Sarı Mustafa (Börklüce) vb. grubu dışlanmıştır. 1936'da Komintern'in Türkiye Seksiyonu (= TKP) ve benzer durumdaki partiler için aldığı Desantralizasyon (merkezsizleştirme) kararı, ^{ise} parti çalışmalarının en aza indirilmesi sonucunu vermiştir. Bundan önce, R.F.Baraner'le Zeki Baştınar arasında başlayan rekabet, savaşın sonuna doğru Mihri Belli - Z.B. çekişmesine dönüşmüş, Dr.Ş.H. pasif kalmıştır. 1946 yılında, E.Â.Müstecaplıoğlu TSP'ni kurunca eskilerden bazıları onun partisine katılmakta bir sakınca görmemişlerdir. Bir ay sonra Ş.H.'nin kurduğu TSEKP ise, ilk partiye gidenleri sapkın ilan etmiş ~~ti~~^{ti}. Bu ayrılıkta, önceki bölünmelerin etkileri gözlemlenmekle birlikte, rastlantıların da önemli bir payı olduğu görülmektedir. A.İlhan'ın romanındaki 1940-41'e ilişkin anlatıyı belirleyen, özellikle bu 1946 bölünmesidir. Fakat, ayrılıklar orada kalmamış, 1960'tan sonra Lâz İsmail'in yurtdışındaki TKP'ye egemen olmasıyla, en uzun süre merkezi temsil eden Dr.Ş.H. (ve izleyicileri) tukaka edilmişlerdir. Ancak 1980'li yıllarda, (söylendiğine göre İ.Bilen daha ölmeden) TKP günah ve sevaplarıyla bütün tarihine ve insanlarına sahip çıkmak kararını almıştır. 12 Ağustos 1988 tarihli Cumhuriyet'te çıkan Nihat Sargın - Haydar Kutlu imzalı iki ölüm yıldönümünü anma ilanı (R.F.Baraner ve K.Sadi için), bu tutumun ürünüdür. Bana kalırsa, A.İ.'in romanına yöneltilecek en önemli eleştiri ^{de,} söz konusu hoşgörülü tutuma ters düşmesidir. ^{Ama,} Bu çizginin herkese benimsenmesi zaman alacağına benzetmektedir ve geçmişe değgin karşılıklı suçlamalar sürüp gitmektedir.

R.N., bu roman hakkındaki eleştirisinde, bütün olayı Sarı Mustafa'nın yalancılığına ve dedikoduculuğuna indiriyor. Diyor ki, "Bunlar, sevgili dostum E. Âdil'i yakmış, SP'ni saptırmıştı, 1946 yılında, yıllarca onunla görüşmememe neden olmuşlardı." İyi hoş da, R.N.'nin Sarı Mustafa'ya karşı, Atılım'da yapılan çok olumsuz bir değerlendirmeye dayanması, onun hakkındaki "parti içinde yaptığı şey, dedikoduculuk, bölücülük olmuştur" yargısını yinelemesi, barışçılığa sığıyor mu? R.N.'ye, aynı derginin o sıralar Ş.H. hakkındaki yargılarını da paylaşıp paylaşmadığını, ya Ş.H.'nin egemenliği dönemindeki TKP yayınlarında N.H. için verilen yargılara ne diyeceğini sormak haklı olmaz mı?

A.İ. öyle anlaşılıyor ki, bizzat Sarı Mustafa'yı dinledikten başka, onun anlattıklarını süzgeçten geçirerek ya da geçirmeyerek aktaran Topçuoğlu ve A.N.'nin anılarını da okumuştur. (Ama A.N.'nin ikinci anı kitabını değil! Okumuş olsaydı, benim 1927 Kom.Tevkifatı önsözünde düştüğüm yanlışa -s. 23- o da düşmez -s. 65-, Değirmenci Faik'le Altındaş polis ajanı Faik'i aynı adam sanmazdı.) A.İ.'nin yararlandığı kaynakları aşan, bir de ulusallık saplantısı var. Dr.Ş.H.'nin Selânik dönmeliğine bağladığı, komünistliği aydınlar arasında bir düşünce akımı diye anlama eğilimine karşılık, bir Sultan Galiev - Mustafa Suphi - Ş.S.Aydemir sürekliliği vurgulamasını, onun bu saplantısı pekiştirmektedir.

Biraz önce, A.N.'nin anılarından söz ederken, onun aktardığı Ş.Kaya-N.H. görüşmesine değinmiştim. A.İ., romanında bu olayı Atatürk'ün ardıllığı sorunu

işçi-köylü tabanlı ve milliyetçi-İslâmcı-Bolşevik

biçiminde ve bir yanda ilerici siviller (Bayar-Aras-Ş.Kaya), öte yanda Almancılar (Mareşal-İsmet Pş.) olarak yorumluyor (s. 71). Ben kendi payıma, bu görüşün bir gerçeklik payı taşıdığını düşünmek eğilimindeyim. Örneğin, İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesi, bana, öncelikle ordu üst kademelerinde alınmış bir kararın sonucu gibi görünüyor. Ama asıl bölünme, Bayar-İnönü arasında değil, Atatürk-İnönü arasındaydı. Fakat bu ilişkiler çok karmaşıktı. Bu konuda sağlıklı çözümlenmeler yapabilmek için, önyargısız olmak gerekir. Oysa, A.İ. sırtındaki yumurta küfelerinden biri de İnönü aleyhtarlığı. Millî Şefin baskı dönemini yaşayan pek çok ilericide ortaklaşa bulunduğu gözlemlenebilen bu duygusal tepki, Atatürk'ün iyicilliğini vurgulamak gibi bir sonuca varmaktadır ki, A.İ.'la R.N. bu bakımdan aynı kampta yer alıyorlar.

olarak değinmek istediğim
 O Karanlıkta Biz'le ilgili son bir nokta da, romanın baş kahramanının, R.N.'ye inanılmaz gelen bir konumda olması, 1940'ta "Nazi Almanyası ile ticaret ilişkilerinde bulunan bir şirketin üst düzey yöneticiliği"ni yapması. A.İ.'in "imâl" ettiği Ahmet Ziya adlı sentetik bir karakter (baş kahraman) Birinci Dünya Savaşı sonunda Berlin'de Spartakist olmuş, 1919 Anadoluşunda Kuva-yı Milliyecilik yapmış, 1920-23 arası Moskova'da KUTV öğrenciliği etmiş, ülkesine döndükten sonra 1925, '27, '30 tutuklamalarına katılmıştır. R.N.'nin bu kurçuya karşı çıkması, bana Türk Spartakistlerinden bazı adları anımsattı. Sümerbank'ı kuran Nurullah Esat Sümer, Etibank'ın ilk genel müdürü İlhami Nafiz Pamir ve iki savaş arası yıllarında Almanya ile ticaret yapanların başındaki (Berlin Kurtuluş'unda Marx'ı anlatan) Mümtaz Fazlı (Taylan - holding sahibi). Bunların Türkiye'ye döndükten sonra ne kadar solcu kaldıklarını bilmiyorum, tabii.

Romanın 349. sayfasında bir dipnotu var: "Ahmet Ziya'nın sonraki fikirleri için bkz: Yaraya Tuz Basmak." Gerçekten o kitabın 479-83'üncü sayfalarında, 1941'de tutuklanmış olarak bıraktığımız A.Ziya'nın yirmi yıl sonra, 27 Mayısçı bir subaya anlattığı görüşleri buluyoruz. Bunlar, büyük bir olasılıkla, A.İ.'in da kendi düşünceleri. O da kendisini A.Ziya gibi "partisiyle teorik ihtilâfa" düşmüş olmakla birlikte, solcu ve Marxist sayıyor. Marxist "metod" olduğuna inandığı tarihsel materyalizm görüşüyle çözümlenmeler yapıyor. Altyapı dönüştürmeciliğini savunuyor, üstyapı devrimlerini eleştiriyor, D.Avcıoğlu ve çoğu MDD'ciler ilerici cunta hayalleri kurarken, Atatürk'ün Jacobin'liğine karşılık, bunların Bonapartiste oldukları teşhisini yapıyor vb.. A.İ.'in konumunu kavramak için, ayrıca Hangi Sol Vê Sağın Solun Sobe kitaplarında topladığı gazete yazılarına da bakmak gerekmektedir.

Araştırmalar

Bir kere, daha çok işçi hareketiyle ilgili oldukları gerekçesine sığınarak, Oya Baydar'ın önemli çalışmasını (T'de İşçi Sınıfı Tarihi - 1; 2.bas. Frankfurt a.M., 1982), K.Sülker'in gazetecilik niteliği ağır basan kitaplarını, geniş ölçüde babası Ahmet Naim'in eski çalışmalarından yararlanan Sina Çiladır'ın Zonguldak üstüne yayınlarını, T.Etingü'nünkileri ve benzeri yapıtları atlıyorum.

Geriye kimler kalıyor? Değer sıralaması anlamında değil, daha çok bu konuyla uğraşmaları bakımından; birinci derecede, Kerim Sadi, R.N.İleri ve ben; ikinci olarak, Çetin Yetkin, Yalçın Küçük, İlhan-Tekeli-Selim İlkin; üçüncü sırada da, daha yeni bir takım araştırmacılar.

Kerim Sadi (asıl adıyla Nevzat Cerrahlar; 1894-1977), Türkiye'de sol düşünce tarihçiliğinin kurucusu sayılmak gerekir. 1930'lu ve 1940'lı yıllarda "İnsaniyet Kütüphanesi" dizisinde çıkan (ve kimileri Türkiye solunun geçmişine ışık tutan) 40 kadar risalesinden başka, 1960'lı ve 1970'li yıllarda da bazı kitap ve makaleleri yayımlanmış, 1975 yılında ise T'de Sosyalizmin Tarihine Katkı başlığı altında topladığı, kısa kısa 86 yazı, İkinci Meşrutiyet öncesinden Takrir-i Sükûn Kanunu'nun uygulanmasına kadar sosyal düşünüşün çeşitli konularını aydınlatmaktadır. K. Sadi'nin 1975'ten ölümüne değin, Katkı'da ve daha başka bir takım dergilerde yine benzer nitelikli yazıları çıktığı gibi, bu 600 küsur sayfalık kitabın ikinci cildini de basıma hazırladığı bilinmektedir. Fakat hem yayıncısı M.A.Yalçın'ın hem de kendisinin ölmesiyle, söz konusu yapıt basılamamıştır. Müsvettelerinin bulunup yayımlanması, çok iyi olur. Ancak, ben bunların da 1925 sınırını geçtiğini sanmıyorum.

K.S.hocanın kanısınca, bütün Türkiye solunun tarihini yazmadan önce, parça parça monografik incelemeler yapılmalıydı. Kendisi senteze yanaşmıyordu. Ben kendi payıma, onun emeklerini çok yararlı bulmakla birlikte, bu temel kanısını metodolojik açıdan yanlış sayıyorum. Önce, verileri toplayalım, kuram arkadan gelsin, denilemez. Verileri, bir kuramsal çerçeveye göre toplamak gerekir. Nitekim, kendisi de, küçük çözümlerinde kuramsal eleştiri ve değerlendirmeler yapmadan edememiş, ama bunların bir bütünselliği olmamıştır. Onun çalışmalarında teknik bir aksaklık olarak gördüğüm bir nokta, eski metinleri yeni harflere aktarırken, dilini de değiştirmesiydi. Bunu elbette, yazdıklarını genç kuşaklar anlasın diye yapıyordu, ama o zaman da, aktardığı bilgilerin araştırmacılar için güvenilirliği azalmaktadır.

R.N.İleri'nin bu alandaki başlıca çalışması, ilk basımı 1970'te çıkan Atatürk ve Komünizm kitabıdır. Fakat bu yazar, daha birçok kitap, makale, eleştiri ve sunuş yazısında (örneğin, daha önce andığım, Topçuoğlu'na yanıtı, TKP Gerçeği... kitabının 2. ve 3. bölümlerinde) Türkiye'de sol düşüncenin gelişimi konusuna eğilmiştir.

O Karanlıkta Biz romanından söz ederken, A.İlhan'ın bir konuda, eleştiricisi R.N.İleri ile aynı duygusal eğilimi paylaştığına değinmiştim: İnönü düşmanlığıyla pekiştirilen bir Atatürk sevgisi. R.N. kitabının 3. Ek'inde Atatürk Devrinde Sola Karşı Tutum'u sergilerken özetle şunları söylüyor:

- 1) O dönemde, sıkı bir Sovyet dostluğu vardı. (dış politikada)
- 2) Kısa aralıklar dışında, sol yayınlar serbestti; ancak rejimin yerilmesine izin yoktu. Hatta, yeteri kadar yasal yayın yapılmamış olmasının sorumluluğu, solcuların üstündedir.
- 3) 1925-38 arasında, yalnız sol partiler değil, (1930'daki SCF sondajı bir yana) her türlü parti ve örgüt yasaktı.

- 4) o dönemde sol eylemlere verilen cezalar "şaşılacak kadar azdı". İşkence, yalnız ilk tahkikat sırasında ve daha çok, hareketin önderlerine yapılıyordu.
- 5) Dönenler, hatta edilgin durumda kalanlar "el üstünde taşınıyor", bunlara devlet kapısında iş veriliyordu.

Tabii, doğruluğu yadsınamayacak (ama derecesi tartışılabilir) bu olgulardan, yazarın da işaret ettiği gibi, o dönemde solculuk yapmanın ne denli zor olduğu sonucu çıkar. Fakat, genel bir tutum olarak, tek-parti egemenliği sırasındaki solcularımızın, belki jacobin'lik bahanesiyle, "Sosyalist olmaktan önce, demokrat olmak" gerektiğini benimsememeleri (bugün bile, bütün solun bunu içine sindirememiş olması), benim onlardan ayrıldığım bir noktayı meydana getiriyor. Ayrıca ben, taktik düşüncelerle, "aman Atatürk'ü tutuculara bırakmayalım; onu bizden yanaymış, kendimizi onun çizgisindeymişiz gibi gösterelim" denilmesini de onaylamıyorum. Kaldı ki, geçmişe böyle bakanların çoğunda, bu tutum içtenlikli olduğu inancındayım.

un taktik değil,

Sözü kendime getirmiş oldum. Benim, buradaki konuyla ilgili başlıca çalışmam, TSA 1908-25 kitabım (3.bas.,1978), Bunun bir çeşit eki niteliğinde olan, Eski Sol ... kitabımsa 1982'de yayımlandı, Sıkı Yönetimce toplandı, uzun boylu yargılandı, sonunda aklandı, ama SEKA'ya gönderilip hamur edilmekten kurtulamadı. O yapının sunuşunda, Türkiye Solu üstüne kendi yazdıklarımın rahat okunacak bir kitaptan çok, bir "araştırma dosyası"na benzemesiyle ilgili olarak, bir özeleştiri/savunma yapmıştım. Şimdi de, 1925-45 yıllarını kapsayacak ikinci cildin ilk yarısını (25-36) yazmakla uğraşıyorum. Bu alanda at oynatan herkes gibi, benim de başlıca sorunum, istediğim kütüphane ve arşiv kaynaklarını bulabilmek. Bırakın, yasa-dışı eski yayınları, yasal günlük gazetelerin bile doğru dürüst, eksiksiz takımlarına erişmek güç. Tabii, bir de, ben ne denli nesnel olmaya çalışırsam çalışayım, yazdıklarımın komünizm propagandası diye kovuşturmayla uğramayacağından, tutuklanmayacağımdan emin değilim. Kitabımın çıktığı zamanın politik konjonktürüne bağlı olacak, bu. Fakat, burada asıl değinmek istediğim, bana karşı yöneltilen "sosyalist mücadelenin tarihini, mücadelenin dışında kalmış kişilerin yazamayacağı" eleştirisi. Burada bir doğruluk payı olabilir. Ben hernekadar kendimi günümdeki sol mücadelenin dışında kalmış saymıyorsam da, yasal ya da yasa-dışı herhangi bir parti ve örgüte girmedim. Ancak, bu konumumun bazı avantajları olabileceğini de düşünüyorum. Ama, "solun tarihini yalnız solcu-eylemci olmayanlar yazabilir" gibi bir karşıt iddiada da değilim. İçten bakışın da kimi yararları vardır, dıştan bakışın da. Ben de yazayım, başkaları da yazsın; birbirimizi eleştirerek yanlışları ayıklamaya çalışalım.

harekete katalmış

Bundan sonra, ikinci sırada saydığım araştırmacıları atlayıp, genç kuşaktan (tanımadığım) birinin yeni bir araştırmasını irdeleyerek, bir takım genel sonuçlara varmak ve konuşmamı öylece bitirmek istiyorum.

İst.İkt.-Tic.İl.Akademisi-Marmara Üniv. SBF kökenli olduğumu sandığım Merdan Yanardağ'ın Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi başlıklı kitabı üç bölümden oluşuyor: 1)1930'lara değin Türkiye'nin ekonomik ve siyasal yapısı, 2) Kadrocuların biyografileri, 3) Kadro İdeolojisi. Son bölümün alt kesimleri de, Kadroculuğun diğer akımlarla ilişkisi, tarihsel kaynağının Sultan Galievizm olduğu, Yön'ün yeni-Kadroculuk diye yorumlanabileceği.

R.N.İleri, bu yapıta da yazdığı bir önsözde, yazarın iki gözlemini vurgulamaktadır: Sosyalist olmadığı gibi Kapitalist de olmayan üçüncü bir yol bulma gayretkeşliği ve tepeden inmecilikleri bakımından Yön ile Kadro'nun paralelligi. Bana ise, kitabın en ilginç yanı, Sultan Galiev'in fikirleriyle ilişki kurması gibi geldi.(Şurasına da işaret edeyim ki, A.İlhan bu yapıtı okuyunca, kendi tezlerinin desteklendiğini düşünecektir!) Bu noktaya ilgili olarak, Yanardağ, kendisinden önce bazı yazarlarca ileri sürülen, TKP'nin ilk genel sekreteri M.Suphi'nin S.Galiev'in özel sekreterliğini yaptığı iddiasını yineliyor (s. 115-168; M.S. Merkez Heyeti Reisi'ydi elbette). Hatta, M.S.'nin "gerek devrim gerekse iç savaş sırasında Galiev'in yanında çalışmış, görevi gereği bütün görüşmelere tanık olmuş, yazışmalar elinden geçmiş" bulunduğunu söylüyor. Bunlar, bize yazarın yararlandığı kaynakları eleştirili olarak ele almadığını düşündürmektedir. Ben de, M.S.'nin S.Galiev'in düşüncelerine yakın görüşte olduğunu sanıyorum (herhalde şahsen de tanışıyorlardı, ast-üst olarak aynı örgütlerde çalışmışlardı). Ama "özel sekreterlik," hem de uzun süren (gerek devrim, gerekse iç savaş sırasında) bir özel sekreterlik nereden çıkıyor? Bu, büyük bir olasılıkla, Kemal Tahir'in Nurer Uğurlu tarafından da yankılanan abartmalı yakıştırmalarından biridir. S.Galiev'in kendisi, M.S. hakkında yazdığı makalede onun "özel sekreterliği"ni yaptığını söylemiyor. S.Galiev gözden düşmeden önce bile, M.S. üstüne yazılmış makalelerde böyle bir kayıt yok. Yazarın S.Galiev hakkındaki tek bilgi kaynağını oluşturan, Benignsen-Quellejay'nin S.G. ve Sovyet Müslümanları adıyla Türkçeye çevrilmiş olan kitabında da böyle bir şeyden söz edilmiyor. Bu noktada, ^{ben}iki gözlem yapmak istiyorum. Birincisi, Yanardağ, haydi yabancı dil bilmiyor diyelim, Türkçedeki kaynakların da çoğunu görmüş değil. (A.Sayılğan'ın S.G. üstüne kitabını bir yana bıraksak bile, bu konuyla ilgili, dilimize çevrilmiş şu kitaplar var; aynı Fransız yazarlar çiftinin Stepte Ezan Sesleri - Selçuk Yay.,1981; Zenkovsky'nin Rusya'da Pan-Türkizm ve Müslümanlık - 2.bas. Üçdal N., 1983; Devletşin'in Sovyet Tataristanı - Kültür Bak.Yay.,1981.) Üstelik, S.G. hakkındaki tek bilgi kaynağına da gerektiğinden fazla güveniyor. Bu kitapta, ^{(ki}S.G.'in karanlık sonu için yer yer tahminî izlenimini veren notları kesinmiş gibi kullanıyor; hatta kendisi S.G.'in 1940 yılında ve "büyük bir olasılıkla eceliyle" öldüğünü ekliyor (s. 183). (Bir gariplik de, önsözün yazarı R.N.İleri'nin sanki M.Suphi'lerin öldürülmeleri konusunda Stalin-Mustafa Kemal Paşa komplosu teorisini destekliyormuş gibi gös-Kemal Tahirci terilmesi. Gerçekte, 206. dipnotu -yazar tarafından atlanan-

İsmet Bozdağ'ın K.Tahir'le Sohbetler'ine gönderme yapmalı, 207. dipnotu da R.N.'ye değil, 206'daki N.Üğurlu'nun makalesine değinmelidir.)

• Kitabın temel savı (s. 128-29 ve 138), Kadrocuların hem tarihi materyalizmi, hem de "tezatlar mantığı" dedikleri diyalektiği kabul ettikleri halde, "Türkiye için sınıfların varlığını reddetmekle" yanıldıkları, bunu da kasten yaptıkları. Yazara göre, 1930'lar Türkiyesinde Batı kapitalizmindeki gibi bir sınıflaşma olmasa bile, Marxist anlamda yine de sınıf mücadelesine elverişli bir toplumsal tabakalaşma vardır ve bunu yadsımak en büyük yanlıdır. Oysa, ben burada, tartışılmayan dogmatik bir kabulden başka bir şey görmüyorum. Bençe, Yanardağ'ın yaptığı çözümlemenin asıl eksik yanı, yukarıda Ş.S.Aydemir için söylediğim üzere, belki Kadro'nun da Marxist olmaktan çok, Leninist ilhamlı olduğunu ortaya koymaması. Kitapta Kadro çizgisi, Üçüncü Dünya teorileriyle Maoculuk, Türkiye'de de MDD görüşü doğrultusunda izleniyor, ama kapitalist olmayan kalkınma yolu konusunda yalnızca Lenin'in Türkçedeki Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları kitabına genel bir gönderme yapmakla (s. 202/dn. 229) yetiniliyor.

Bu yazarın genç olduğunu sanıyor ve aşağıda sıralayacağım kusurların ileride üstesinden geleceğini umuyorum; yabancı dil bilmeyişi (kitapta ısrarla Komüntern yazılması, dilerim, bir dizgi yanlıdır), dolayısıyla genel sosyalizm tarihi kültürünün zayıflığı; Marxizmin ortodoks saydığı bir yorumunu "bilimsel" belleyip bunu tartışmayı; kaynaklarını eleştirisiz olarak kullanma eğilimi; ara dereceleri hesaba katmadan siyah-beyaz yargılar vermesi. (Son nokta için benimle ilgili bir örnek vereyim. Yanardağ, Ş.S.A.'nin ölümü dolayısıyla Milliyet Sanat Dergisine yazdığı bir yazıda, 1925'ten sonra Kadro hareketine gidenlerin fikirlerinden dönmedikleri, asıl partinin görüş değiştirdiği yolundaki sözlerimi ilginç ve önemli bularak aktarırken, bizzat Ş.S.'nin ve V.Nedim'in kendilerinin eski görüşlerini terk ettiklerini söylemelerini belirtmekten kendini alamıyor. Ama o pasajın gönderme yaptığı kitabındaki yere baksaydı, benim 1925'te Ankara Hükümetinin de nitelik değiştirmiş olduğunu ileri sürdüğümü görecekti.)

Bütün bu eleştirileri, sol düşünce tarihçiliğimiz bakımından gerçekten değerli bir ürün vermiş genç bir yazarı kırmak için yapmadım. Nasılsa o aramızda yok, burada söylediklerimizden incinmez diye, "arkasından konuşma pahasına" örnek olarak saydım. Belki bazılarınız bana katılmayacak, ama doktriner katılığın bizim sanat için zararlı olduğuna inanıyorum. Bir de, kendimde eksikliğini kuvvetle hissettiğim, bizdeki akımlarla ortak ve ilişkili dış hareketler hakkında yeterli bilgi sahibi olma sorunu var. Bütün dalgalanmalarıyla, Komintern'in, Avrupa Komünizminin, İkinci Enternasyonal çizgisini sürdüren uluslararası örgütlerin tarihlerini bilmek zorundayız. Bizdeki etki ve tepkilerini ölçebilmek için, başka memleketlerin sosyal düşünce serüvenlerini, özellikle de diğer Osmanlı mirasçısı ülkelerin (Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk, Yugoslavya, Ermenistan, Arap devletleri, İsrail), ayrıca ~~halkımızın~~ halkımızın Sovyetler Birliği ve Çin'deki akraba ve dindaşlarının sosyalizmle ilgili deneylerini iyice öğrenmeden, yapacağımız araştırmalar, hep yetkinlikten uzak kalacak gibime geliyor.